ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРИНИНГ ОҒИР АҲВОЛГА ТУШИБ ҚОЛИШ ХАВФИ ЮҚОРИ БЎЛГАН ШАХСЛАРГА НИСБАТАН ИЖТИМОИЙ ПРОФИЛАКТИКА ЧОРА-ТАДБИРЛАРИНИ АМАЛГА ОШИРИШ ЖАРАЁНИДА ИЖТИМОИЙ ХОДИМ БИЛАН ҲАМКОРЛИКНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Отамуродов Сардор Гулмурод ўғли
Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси курсанти

https://doi.org/ 10.5281/zenodo.23757564

Аннотация: Мазкур мақолада оғир ҳаётий аҳволга тушиб қолиш хавфи юқори бўлган шахсларга нисбатан ижтимоий профилактика чора-тадбирларини амалга оширишда профилактика инспекторининг ижтимоий ходим билан ҳамкорлигининг назарий ва амалий масалалари тадқиқ этилган. Ғайриижтимоий хулқ-атвор шаклланишининг бошланғич криминоген, оилавий-маиший ва иқтисодий омилларини барвақт аниқлаш ҳамда проактив ёндашув асосида комплекс профилактик таъсир кўрсатиш механизмлари ёритиб берилган. «Маҳалла еттилиги» салоҳиятини сафарбар этиш, «Эрта огоҳлантириш ва хавф индикаторлари» ягона рақамли матрицасини жорий қилиш, оилавий медиация марказларини ташкил этиш ҳамда идоралараро кадрлар тайёрлаш тизимини такомиллаштириш бўйича илмий асосланган таклифлар илгари сурилган.

Калит сўзлар: профилактика инспектори, ижтимоий ходим, ижтимоий профилактика, хавф гуруҳи, проактив ёндашув, «маҳалла еттилиги», эрта скрининг, криминоген хавф, ижтимоий реабилитация, оилавий медиация.

Замонавий криминологик тадқиқотлар шуни кўрсатмоқдаки, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишда фақатгина салбий оқибат юзага келгандан сўнг ёки шахс оғир вазиятга тушиб бўлганидан кейин чора кўриш кўпинча кутилган натижани бермайди. Жамоат хавфсизлигини таъминлаш ва криминоген барқарорликка эришишда шахснинг ҳаётида салбий омиллар эндигина куртак ёзаётган босқичда, яъни «оғир аҳволга тушиб қолиш хавфи юқори бўлган» даврда барвақт аралашиш ва профилактик чораларни кўриш ҳал қилувчи аҳамиятга эга [1].

Ўзбекистон Республикасининг «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги Қонунида ҳуқуқбузарликлар содир этилишига имкон берувчи сабаблар ва шарт-шароитларни аниқлаш ҳамда бартараф этиш асосий вазифалардан бири сифатида мустаҳкамланган [2]. Шу билан бирга,

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 1 июндаги ПФ-82-сон Фармони асосида давлат томонидан ижтимоий ҳимояга муҳтож аҳоли қатламларига манзилли ёрдам кўрсатиш тизими тубдан ислоҳ қилиниб, маҳаллаларда «Инсон» ижтимоий хизматлар марказларининг ижтимоий ходимлари институти жорий этилди [3].

Оғир аҳволга тушиб қолиш хавфи юқори бўлган шахслар тоифасига одатда ҳали қонунбузарлик содир этмаган, бироқ муайян салбий ҳаётий омиллар таъсирида ғайриижтимоий йўлга кириб қолиш эҳтимоли жуда юқори бўлган қуйидаги фуқаролар киради:

Мунтазам даромад манбаига эга бўлмаган, боқувчисини йўқотган ёки узоқ муддатли ишсизлик ортидан оилавий инқироз ёқасида турган шахслар;

Оиласида сурункали низолар, спиртли ичимликлар ёки психофаол моддалар истеъмол қилиш ҳолатлари кузатилаётган фуқаролар ва уларнинг фарзандлари;

Жазони ижро этиш муассасаларидан озод этилиши кутилаётган ёки яқинда қайтиб келиб, ижтимоий алоқаларини тиклашда жиддий қийинчиликларга дуч келаётган шахслар [4];

Вояга етмаган, назоратсиз ва қаровсиз қолиш хавфи мавжуд бўлган, нотинч оилавий муҳитда яшаётган ўсмирлар;

Оғир дардга чалинган, ногиронлиги туфайли парваришга муҳтож бўлган ёлғиз фуқаролар.

Мазкур тоифадаги шахслар билан ишлашда профилактика инспекторининг ҳуқуқий ва криминоген мониторинг имкониятларини ижтимоий ходимнинг эҳтиёжларни баҳолаш ва ижтимоий-моддий ёрдам кўрсатиш салоҳияти билан бирлаштириш талаб этилади [5]. Ушбу босқичдаги ҳамкорлик шахснинг муаммоси чуқурлашиб, жиноий хулқ-атворга айланишига йўл қўймайдиган самарали ҳимоя тўсиғи вазифасини бажаради.

Оғир аҳволга тушиб қолиш хавфи юқори бўлган шахслар билан ишлаш жараёни профилактика инспектори ва ижтимоий ходимдан муаммо юзага келишини кутмасдан, проактив (олдиндан ҳаракат қилувчи) тамойил асосида фаолият юритишни тақозо этади. Мазкур фаолият шахс ва оиланинг криминоген ва ижтимоий заифлик даражасини аниқ баҳолашга йўналтирилган тизимли амалий босқичларни ўз ичига олади [1].

Ҳамкорликнинг амалий механизми қуйидаги асосий йўналишлар орқали амалга оширилади:

1. Хавф омилларини барвақт мониторинг қилиш ва ахборот алмашинуви. Профилактика инспектори маъмурий ҳудуддаги кундалик хизмат жараёнида, фуқароларнинг мурожаатлари, қўшнилар ўртасидаги келишмовчиликлар ва маиший низоларни ўрганиш чоғида оилавий муҳитнинг дарз кетиши, даромаднинг кескин камайиши ёки спиртли ичимликка ружу қўйиш каби бошланғич белгиларни қайд этади. Ижтимоий ходим эса «Ягона миллий ижтимоий ҳимоя» тизими орқали оиланинг кам таъминланганлик даражаси, нафақалар олувчилар таркиби ва ижтимоий ёрдамга муҳтожлик сигналларини таҳлил қилади. Ушбу икки томонлама маълумотлар ўзаро солиштирилиб, хавф гуруҳига мансуб контингент шакллантирилади [2].

2. Ижтимоий-психологик ва криминоген хавфни скрининг қилиш. Аниқланган шахслар ва оилалар хонадонига профилактика инспектори ва ижтимоий ходим биргаликда ташриф буюради. Бунда шахснинг руҳий-эмоционал ҳолати, оилавий зўравонлик юз бериш эҳтимоли, моддий қийинчиликларнинг чуқурлашуви махсус скрининг сўровномалари орқали баҳоланади. Хавф даражаси (паст, ўрта, юқори) аниқлангач, шахсга нисбатан мажбурий чекловлар эмас, балки кўмаклашувчи «Ижтимоий қўллаб-қувватлаш ва барвақт олдини олиш режаси» тузилади [3].

3. «Маҳалла еттилиги» салоҳиятини сафарбар этиш. Оғир аҳволга тушиш хавфини бартараф этишда маҳалланинг барча имкониятлари ишга солинади:

Профилактика инспектори оила аъзоларининг хавфсизлигини таъминлайди, шахс билан профилактик тушунтириш суҳбатлари ўтказиб, қонун бузилишига йўл қўйилмаслиги бўйича ҳуқуқий таъсир ўтказади;

Ижтимоий ходим руҳий тушкунликка тушган шахсларга психологик кўмак ташкил этади, болаларнинг таълим олиши ва тарбиясига оид ижтимоий хизматларни йўналтиради;

Ҳоким ёрдамчиси ва бандлик мутахассислари фуқарога иш ўринлари таклиф этади, уни касб-ҳунарга қайта тайёрлаш курсларига жалб қилади ёки оилавий тадбиркорлик учун микрокредитлар ва субсидиялар ажратишга кўмаклашади;

Хотин-қизлар фаоли ва ёшлар етакчиси оила аъзоларининг ижтимоий мослашувини жамоатчилик асосида кузатиб боради [4].

4. Босқичма-босқич кузатув ва хавф даражасини пасайтириш. Белгиланган ижтимоий профилактика чоралари муайян вақт оралиғида назорат қилиб борилади. Агар шахснинг даромад манбаи шаклланса, оилавий низолар

барҳам топса ва руҳий муҳит ижобий томонга ўзгарса, у хавф гуруҳидан чиқарилади.

Мазкур комплекс амалий механизм фуқароларнинг муаммолари ўз вақтида бартараф этилишини таъминлаб, оғир ҳаётий инқирозлар ҳамда эҳтимолий жиноятларнинг барвақт олдини олишга замин яратади [5].

Оғир аҳволга тушиб қолиш хавфи юқори бўлган шахсларга нисбатан ижтимоий профилактика чора-тадбирларини амалга ошириш амалиётининг таҳлили соҳада профилактика инспектори ва ижтимоий ходим ҳамкорлигини янада кучайтириш лозимлигини кўрсатмоқда. Амалиётда ҳали муаммо тўлиқ юзага келмаган ёки криминоген хавф энди шаклланаётган босқичда фуқароларни аниқлаш мезонларининг тарқоқлиги, ички ишлар ва ижтимоий ҳимоя органлари ўртасидаги ахборот узатиш тезлигининг етарли эмаслиги ҳамда профилактик чораларнинг баъзан фақат расмиятчилик тусини олаётгани тизим самарадорлигига салбий таъсир кўрсатмоқда [6].

Мазкур йўналишда оғир аҳволга тушиш хавфини барвақт бартараф этиш ва ҳамкорлик самарадорлигини ошириш мақсадида қуйидаги илмий-амалий таклифлар илгари сурилади:

Биринчидан, «Эрта огоҳлантириш ва хавф индикаторлари» ягона рақамли матрицасини жорий этиш. Профилактика инспектори ва ижтимоий ходим учун оилавий-маиший муҳит, ишсизлик, судланганлик оқибатлари, руҳий депрессия ва спиртли ичимликлар истеъмолини комплекс баҳолайдиган ягона баллик тизим ишлаб чиқиш лозим. Шахснинг кўрсаткичлари муайян хавф чегарасидан ошган заҳоти тизим автоматик тарзда иккала ходимнинг хизмат планшетларига «эрта профилактик аралашув» вазифасини юклаши мақсадга мувофиқдир [7].

Иккинчидан, маҳаллада «Инқирозли вазиятларни олдини олиш ва оилавий медиация» марказлари фаолиятини йўлга қўйиш. Оилавий муносабатларда кескинлик юқори бўлган хонадонларда низолар жиноят даражасига етмаслиги учун профилактика инспектори ва ижтимоий ходим иштирокида мунтазам равишда психологлар, маҳалла оқсоқоллари ва медиаторлар иштирокида яраштириш ва эмоционал босимни пасайтириш сессияларини ўтказиш тизимини қонунчиликда мустаҳкамлаш зарур [8].

Учинчидан, ишсизлик ва касбий кўникмалар йўқлиги бўйича тезлаштирилган ваучер тизимини йўлга қўйиш. Оғир аҳволга тушиш хавфи аниқланган шахсларни бюрократик тўсиқларсиз ва узоқ текширувларсиз

тўғридан-тўғри мономарказлар ва қисқа муддатли касбга тайёрлаш курсларига йўналтириш, уларга ўқиш даврида стипендия тўлаш ва тамомлагач кафолатли иш ўрни билан таъминлаш бўйича профилактика инспектори ва ижтимоий ходимнинг қўшма хулосаси етарли асос бўлиши белгиланиши лозим.

Тўртинчидан, кадрлар тайёрлашда проактив профилактика модулларини кенгайтириш. ИИВ Академияси ҳамда Ижтимоий ҳимоя миллий агентлиги тузилмаларида биргаликда «Хавфларни барвақт скрининг қилиш ва ижтимоий профилактика тактикаси» бўйича мунтазам қўшма тренинглар, симуляцион кейслар ва давра суҳбатларини ўтказиш лозим [9].

Хулоса қилиб айтганда, оғир аҳволга тушиб қолиш хавфи юқори бўлган шахсларга нисбатан ижтимоий профилактика чораларини қўллаш – ҳуқуқбузарлик юз бергандан сўнг жазолаш эмас, балки муаммонинг томир отишига йўл қўймайдиган энг инсонпарвар ва таъсирчан ёндашувдир. Профилактика инспектори ва ижтимоий ходимнинг ўзаро уйғун фаолияти, замонавий рақамли диагностика воситаларининг татбиқ этилиши ҳамда «маҳалла еттилиги»нинг ижтимоий ресурсларини сафарбар қилиш жамиятда тинчлик, осойишталик ва ижтимоий барқарорликни таъминлашнинг муҳим пойдевори бўлиб хизмат қилади.

REFERENCES:

1. Ўзбекистон Республикасининг «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги 2014 йил 14 майдаги ЎРҚ-371-сон Қонуни // Ўзбекистон Республикаси қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 15.05.2014 й., 03/14/371/0120-сон.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Аҳолига сифатли ижтимоий хизмат ва ёрдам кўрсатиш ҳамда унинг самарали назорат тизимини йўлга қўйиш бўйича комплекс чора-тадбирлар тўғрисида»ги 2023 йил 1 июндаги ПФ-82-сон Фармони // Ўзбекистон Республикаси қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 02.06.2023 й., 06/23/82/0334-сон.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Маҳалла институтининг жамиятдаги ролини тубдан ошириш ва унинг аҳоли муаммоларини ҳал этишда биринчи бўғин сифатида ишлашини таъминлашга қаратилган чора-тадбирлар тўғрисида»ги 2023 йил 21 декабрдаги ПФ-209-сон Фармони // Ўзбекистон Республикаси қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 22.12.2023 й., 06/23/209/0961-сон

4. Профилактика инспекторининг маъмурий фаолияти: Дарслик / Муаллифлар жамоаси; ю.ф.д., доц. И. А. Саттаров таҳрири остида. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2021. – Б. 228–240.
5. Ижтимоий иш ва криминологик хавфларни баҳолаш асослари: Ўқув қўлланма / Масъул муҳаррир Б. А. Матлюбов. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2022. – Б. 150–165.
6. ЮЛДАШЕВ, Д. Х. (2020). ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА БОЛАНИНГ ФУҚАРОЛИГИ БИЛАН БОҒЛИҚ МАСАЛАЛАРНИ ТАРТИБГА СОЛУВЧИ ҲУҚУҚИЙ МЕХАНИЗМЛАРНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ. Юрист ахборотномаси–Вестник юриста–Lawyer herald, 4, 38-43.
7. Khayitovich, Y. D., Khurozovich, N. E., & Mamatovich, K. K. (2022). LEGAL BASIS OF SOLUTION OF ISSUES RELATED TO THE CITIZENSHIP OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN AND PROSPECTS OF THEIR DEVELOPMENT. International Journal of Early Childhood Special Education, 14(6).
8. Yuldashev, D. (2026). TRANSPORT LAW AS AN INDEPENDENT BRANCH OF LAW. INTERNATIONAL BULLETIN OF APPLIED SCIENCE AND TECHNOLOGY.
9. Xayitovich, Y. D. (2026). TRANSPORT HUQUQI MUSTAQIL HUQUQ TARMOQI SIFATIDA: NAZARIY ASOSLAR, QIYOSIY TAHLIL VA O‘ZBEKISTON QONUNCHILIGINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI. Eurasian Journal of Law, Finance and Applied Sciences, 6(2), 67-71.